

**Restytucja dóbr kultury
w stosunkach polsko-rosyjskich**

.....

Aleksandra Gebuza

**Restytucja dóbr kultury
w stosunkach polsko-rosyjskich**

**Studium
międzynarodowoprawne**

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 2024

SERIA: POLSKA – ROSJA: PROBLEMY PRAWNE
REDAKTOR NAUKOWY SERII: PROF. DR HAB. WŁADYSŁAW CZAPLIŃSKI

Recenzje:
dr hab. Katarzyna Myszone-Kostrzewa, prof. UW
dr Andrzej Jakubowski

Redakcja i korekta: Hanna Trubicka
Projekt okładki i znaku graficznego serii: Katarzyna Juras

Copyright © 2024 by Wydawnictwo Naukowe Scholar Sp. z o.o., Warszawa

Copyright © 2024 by Aleksandra Gebuza

ISBN 978-83-67450-94-2

Publikacja dofinansowana ze środków Narodowego Centrum
Nauki w ramach Umowy nr UMO-2018/29/B/HS5/00863
do projektu badawczego nr 2018/29/B/HS5/00863
Projekt realizowany w ramach Centrum Europejskiego
Uniwersytetu Warszawskiego

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.
ul. Oboźna 1, 00-340 Warszawa
tel. 22 692 41 18; 22 826 59 21
dział handlowy: jak wyżej w. 108
e-mail: info@scholar.com.pl
www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze
Skład i łamanie: Dariusz Piskulak
Printed in Poland

Spis treści

Wprowadzenie (Władysław Czapliński)	17
Wstęp	19
Część I. Ochrona dóbr kultury w prawie międzynarodowym	25
1. Dobro kultury i dziedzictwo kulturowe – znaczenie i podstawa ochrony ...	25
1.1. Dobro kultury a dziedzictwo kulturowe w powszechnym prawie międzynarodowym	26
1.1.1. Ewolucja pojęć dobro kultury i dziedzictwo kulturalne do połowy XX w.	26
1.1.1.1. Założki pojęć dobro kultury i dziedzictwo kulturowe oraz pierwsze próby kodyfikacji systemu ochrony dóbr kultury	26
1.1.1.2. Okres dwudziestolecia międzywojennego	31
1.1.2. Ewolucja pojęć dobro kultury i dziedzictwo kulturowe w prawie traktatowym w drugiej połowie XX w.	34
1.1.2.1. Konwencja haska z 1954 r.	35
1.1.2.2. Pojęcie dobra kultury w regulacjach zapobiegających nielegalnemu obrotowi dobrami kultury	36
1.2. Dobro kultury a dziedzictwo kulturowe w prawie polskim i rosyjskim	39
1.2.1. Dziedzictwo kulturowe a ustawodawstwo polskie	39
1.2.1.1. Dziedzictwo kulturowe a Konstytucja Rzeczypospolitej	39
1.2.1.2. Dziedzictwo kulturowe a akty ustawodawcze	42
1.2.2. Dziedzictwo kulturowe a ustawodawstwo rosyjskie	45
1.2.2.1. Dziedzictwo kulturowe a konstytucja Federacji Rosyjskiej	46
1.2.2.2. Dziedzictwo kulturowe a akty ustawodawcze	47

2. Mienie kulturalne jako mienie publiczne a prywatne względem podstawy naruszeń z nimi związanych w prawie międzynarodowym	50
2.1. Dobra kultury a prawo własności w prawie międzynarodowym publicznym	51
2.1.1. Prawo własności w powszechnym prawie międzynarodowym	52
2.1.1.1. Pojęcie prawa własności i historyczna perspektywa jego stosowania w prawie międzynarodowym	52
2.1.1.2. Prawo własności a prawo traktatowe	56
2.1.2. Dobra kultury a prawo własności	59
2.1.2.1. Dobro kultury a ochrona interesu publicznego	59
2.1.2.2. Dobro kultury a ochrona interesu prywatnego	62
2.2. Podstawowe formy naruszeń dóbr kultury w czasie konfliktu zbrojnego	64
2.2.1. Zakaz grabieży w czasie konfliktu zbrojnego	65
2.2.1.1. Zakaz grabieży w prawie międzynarodowym	65
2.2.1.2. Pojęcie grabieży	67
2.2.2. Nielegalny wywóz a naruszenie ograniczenia przemieszczania się dóbr kultury	68
2.2.2.1. Nielegalny wywóz a obowiązki okupantów	69
2.2.2.2. Nielegalny wywóz jako naruszenie ustawodawstwa krajowego	71
 Część II. Restytucja dóbr kultury w prawie międzynarodowym	 73
1. Podstawy prawne restytucji w prawie międzynarodowym	74
1.1. Perspektywa odpowiedzialności międzynarodowej państw	74
1.1.1. Ewolucja odpowiedzialności międzynarodowej państw	74
1.1.1.1. Rozwój historyczny koncepcji odpowiedzialności do XIX w.	75
1.1.1.2. Ukształtowanie systemu odpowiedzialności międzynarodowej w XX w.	76
1.1.2. Zasady odpowiedzialności a KPM	79
1.1.2.1. Przesłanki odpowiedzialności	79
1.1.2.2. Podstawowe formy odpowiedzialności	81
1.2. Charakterystyka restytucji dóbr kultury w prawie międzynarodowym	83
1.2.1. Ewolucja restytucji dóbr kultury w prawie międzynarodowym	83
1.2.1.1. Od pokoju westfalskiego do konwencji haskich	83
1.2.1.2. Traktaty pokojowe zawarte po zakończeniu I wojny światowej	86

1.2.1.3. Traktat ryski jako odmienna koncepcja restytucji dóbr kultury	87
1.2.1.4. II wojna światowa a restytucja dóbr kultury	92
1.2.1.5. Zasady stosowania restytucji zastępczej – czyli zakaz realizacji odpowiedzialności w formie trofeów wojennych	94
1.2.2. Podstawa prawna restytucji dóbr kultury	98
1.2.2.1. Zasada integralności dziedzictwa kulturowego narodu a podstawa ochrony dóbr kultury	99
1.2.2.2. Zasada terytorializmu a przekształcenia terytorialne państw	103
1.2.2.3. Zasada terytorializmu a zasada integralności dziedzictwa kulturalnego w świetle roszczeń polsko-rosyjskich	105
2. Realizacja roszczeń restytucyjnych i jej ograniczenia	109
2.1. Spory restytucyjne i ich charakterystyka	110
2.1.1. Spory państwowe czy prywatne?	110
2.1.1.1. Spory restytucyjne obejmujące państwa	111
2.1.1.2. Spory restytucyjne a udział podmiotów niepaństwowych	112
2.1.2. Dostępne metody rozwiązania roszczeń restytucyjnych	113
2.1.2.1. Ścisłe sądowe metody rozwiązywania sporów	114
2.1.2.2. Alternatywne metody rozwiązywania sporów a efektywność	122
2.2. Przedawnienie a restytucja dóbr kultury	125
2.2.1. Przedawnienie a powszechne prawo międzynarodowe	125
2.2.1.1. Przedawnienie a zakres zastosowania w prawie traktatowym	126
2.2.1.2. Przedawnienie a prawo zwyczajowe i ogólne zasady prawa	127
2.2.2. Przedawnienie a restytucja dóbr kultury	131
2.2.2.1. Konwencja UNIDROIT 1995 r. jako szczególny przykład regulacji przedawnienia w restytucji dóbr kultury	132
2.2.2.2. Przedawnienie a praktyka państw w ramach realizowanych roszczeń restytucyjnych	134

Część III. Grabież polskiego mienia kulturalnego a realizacja roszczeń restytucyjnych w ramach stosunków polsko-rosyjskich	139
1. Grabież dóbr kultury przez wojska radzieckie w związku z II wojną światową	139
1.1. Początek II wojny światowej i pierwsza okupacja terenów Polski przez ZSRR	140
1.1.1. Początek II wojny światowej i ewakuacja polskiego mienia kulturalnego	140
1.1.1.1. Pakt Ribbentrop–Mołotow	140
1.1.1.2. Ewakuacja polskich dóbr kultury	142
1.1.2. Pierwsza okupacja w latach 1939–1941	143
1.1.2.1. Pierwsza okupacja sowiecka a działania Polski	143
1.1.2.2. Sowietyzacja okupowanych terenów i jej skutki dla ludności cywilnej	145
1.1.2.3. Grabież dóbr kultury w okresie pierwszej okupacji	146
1.2. Koniec II wojny światowej a druga fala grabieży dokonywana na terytorium państwa polskiego	149
1.2.1. Perspektywa końca II wojny światowej a sytuacja państwa polskiego	149
1.2.1.1. Wielka Trójka a sprawa Polski	150
1.2.1.2. „Wyzwolenie” Polski przez Armię Czerwoną, czyli druga okupacja sowiecka	152
1.2.2. Grabież dokonywana przez wojska radzieckie i straty w polskim mieniu kulturalnym	155
1.2.2.1. Brygady trofejne – czyli zorganizowana grabież dóbr kultury	155
1.2.2.2. Straty Polski w mieniu kulturalnym wskutek II wojny światowej a pat w sprawie restytucji w okresie od 1945 do 1989 r.	161
2. Restytucja dóbr kultury a działania Rzeczypospolitej oraz Federacji Rosyjskiej i ZSRR	167
2.1. Postawa Związku Radzieckiego i Federacji Rosyjskiej w kontekście zobowiązania restytucji dóbr kultury	168
2.1.1. Deklaracja londyńska z 1943 r. a Związek Radziecki	169
2.1.2. Brygady trofejne i postawa Związku Radzieckiego w zakresie restytucji dóbr kultury	172
2.2. Federacja Rosyjska a restytucja dóbr kultury	178
2.2.1. Odwilż w stosunkach polsko-rosyjskich w pierwszej połowie lat 90. a stanowisko Federacji Rosyjskiej w zakresie restytucji	180
2.2.2. Trofea wojenne, czyli zwrot w polityce rosyjskiej w zakresie restytucji	186

2.3. Działalność Rzeczypospolitej na rzecz restytucji dóbr kultury	195
2.3.1. Roszczenia restytucyjne a ustawodawstwo polskie	196
2.3.1.1. Organy właściwe do spraw realizacji roszczeń restytucyjnych	196
2.3.1.2. Roszczenia restytucyjne a zasady wprowadzone w polskim systemie prawnym	199
2.3.2. Działalność Polski na rzecz restytucji dóbr kultury od Federacji Rosyjskiej	203
2.3.2.1. Sukcesy polskiej polityki restytucyjnej czy dezorganizacja władz polskich III RP w okresie od 1990 do 2016 r.?	203
2.3.2.2. Nowa polityka restytucyjna – sukces czy porażka polskich władz?	213
Zakończenie	221
Bibliografia	225